

ויש מפרשים, זה שאמרו 'מקום שנהגו להחזיר' היינו בסתמא, שסתם מקום כמו שנהגו להחזיר. ועל כך אמרו שבמת הוא, אין הדין כן (מובא ברשב"א ובר"ן). והרשב"א הקשה על פירוש זה. וע"ע חזו"א אה"ע סב, א ב).

דף קמה

'תנו לי שושביני ואשמח עמו' — ודוקא כשמת החתן, אין השושבין חייב להחזיר ליורשיו, אבל אם מת השושבין, אין יורשיו יכולים לבוא בטענה זו, לומר לא נפרע כיון שאינו יכול לשמוח עם החתן והלא אינו חייב אלא כשישמח עמו — שאין בדין שייפטר מפני שאינו יכול ללכת לשמוח עם חברו. והרי אפילו אם החתן לא הודיעו ולא בא — משלם, כמו שאמרו בסמוך. כן דעת הרמב"ן. אבל כמה ראשונים (ר"י בן מגאש, רמב"ם, ר"ן) חולקים, ולדעתם הרי זה דומה לחזרת כסף קדושין בשמתה היא, שהולכים אחר המנהג [הגם שאינו מנהג ברור ומפורש, כנ"ל]. ואינו דומה לדלהלן שלא הודיעו ולא בא — לפי שעל השושבין מוטל לדעת מתי עושה חברו נישואין, שהרי אין אדם אומר לחבירו נישואין אני עושה ליום פלוני, החזר לי שושבינות, ולכן שם צריך לשלם גם אם לא בא, אבל במת, קרוב הדבר שהוא פטור, ומשום כך תלוי במנהג (ר"ן).

'קדושין לאו לטיבועין ניתנו' — 'נלענ"ד דהיינו טעמא דאין גמר הקנין באשה כשמתקדשת, אלא יש בזה התחייבות להנשא לו, ואם לבסוף לא יצאו הנשואין לפועל לא נשלם המקח, והמעוה חוזרות' (מהגר"א נבנצל שליט"א).

'והא מקום שנהגו להחזיר מחזירין קתני?' — יכול היה לתרץ שמחלוקתם אם קדושין לטיבועין ניתנו אם לאו, ונחלקו בסתם, כשאין מנהג מפורש לכאן או לכאן [אבל במנהג מפורש, לעולם יש ללכת אחריו, בין אם ננקוט קדושין לטיבועין ניתנו בין אם לאו] — אלא שאין נוח לו לפרש כן מפני משמעות הלשון, שלפירוש זה יצא ש'נהגו' ו'לא נהגו' של ר' נתן אינו כ'נהגו' ו'לא נהגו' של ר' יהודה הנשיא (רשב"א).

'ורבי יוסי מספקא ליה אי לטיבועין ניתנו אי לא, והלכך קדשה בעשרים נותן לה שלשים חצאין...' — כתבו התוספות (לעיל סב: ד"ה איתמר) שר' יוסי סבר כחכמים ולא כסומכוס, ובשאר ספקות נוקטים 'המוציא מחברו עליו הראיה' ולא 'חלוקו', אלא שיש מקומות שהיה נראה לחכמים לפסוק חלוקה (וע"ע בדבריהם להלן קסו. ד"ה אמר. וע' בפירוט רחב בתשב"ץ ח"ב רעב). ויש מי שכתב שר' יוסי לא אמר אלא כאשר היא באה להוציא מהבעל, שכיון שיש בידה שטר כתובה הרי היא קצת כמוחזקת [כשם שאומרים 'מיגו להוציא' לבעל השטר], אבל כשהוא המוציא, סובר ר' יוסי 'המוציא מחברו עליו הראיה'. ובזה מובן שבדוקא הוא שעזב ר' יוסי 'קדשה בככר' שדברו בו ר' מאיר ור' יהודה, שאז היא המוחזקת והוא המוציא, ודיבר על קדשה בעשרים ובשלשים — סכום שהוא פחות מכתובתה (50 שקלים), שהיא זאת הבאה לתבוע ממנו (חדושי ר' מאיר שמחה מדווינסק). והריטב"א כתב שר' יוסי סובר כסומכוס ש'ממון המוטל בספק חולקין'. (וראה באור דבריו, והבאת סימוכין לשיטה זו, בשו"ת אגרות משה חו"מ ח"א נה).

'בכל מקום שנהגו להחזיר מחזירין' — יש גורסין 'בבל' — מקום שנהגו...' (כן הגיה ב'תורת חיים', וכ"נ מרבנו גרשום. ויש מי שהעיר על כך מכתובות נד. — ראה 'בשולי גליוני' להר"מ לייטר).

'מוהרי' — 'מוהר' — הוא מתנת הסבלונות (וערשב"ם). ולפי שהוא ממהר לשלחם, נקרא 'מוהר' (נמוקי יוסף. וגם קרוב בשורש ל'תמורה' וכן ל'מחיר').

'אמימר אמר: קידושי לא הדרי, גזירה שמא יאמרו קדושין תופסין באחותה' — ובאמת אין קידושין תופסין באחותה שהרי היא מקודשת. ואף על פי שסכף קידושיה חוזר, מ"מ באותה הנאה שנתן לה והיה שלה עד לאותה שעה שמחזירה — מתקדשת (עפ"י רשב"א).

ואף על פי שלפי דעת הסובר 'הדרי קידושין' הטעם הוא משום אומדן דעתו של המקדש, שעל דעת כן לא נתן לה את הכסף, ואם כן, לכאורה לפי זה גם הקדושין בטלים למפרע, ואינה מקודשת מצד הדין, ומה מקום לגזרה יש? — אין הדבר כן, לפי שאותה אומדנא אינה מועילה אלא לענין שצריכה להחזיר מעכשיו, אבל אין אומדנא לומר שלא הקנה לה מעיקרא את הכסף. ונמצא דומה לקדושין על מנת להחזיר, ועוד עדיף, כיון שלא ניתן בהדיא ע"מ להחזירם, כנ"ל.

ועוד יש לומר, אע"פ שעל דעת שתחזור בה מן הנישואין, אינו מקנה לה את הכסף, ולכן היא חייבת להחזיר, אעפ"כ כאשר היא מחזירה את הכסף, אין אומדנא שלא היה מקנה לה, שהרי לא אכפת לו בעיקר ההקנאה, כל שלא יצא לו הפסד בסופו של דבר (שערי ישר שער ב ספ"ד. ועל יסוד זה האחרון, הביא כמה דוגמאות לדבר. וע"ע בית ישי סוף סי' נו, בהערה. עוד בענין חזרת כסף הקדושין, ע' בשו"ת אבני נזר אה"ע קלב).

'ואין בה משום רבית' — לפי שאינו חייב בריבוי ואינו אלא גמילות חסד. אך אין להקל בדבר בשאר הלוואות, לפי שדרך הלוואה ברבית. ועוד, ההלוואה מצויה היא וחוששין לגומלין, אבל השושבינות היא חד פעמית לאיש זה. וגם הדרך לשלוח דורונות כחסד, ולכן אין לחוש כאן לרבית (נמוקי יוסף).

(ע"ב) 'כללא דשושבינתא...' — בהלכות גדולות הגרסא: 'הוה במתא — איבעי ליה למיתא. הוה בדברא — שמע קל טבלא איבעי ליה למיתא. לא שמע קל טבלא איבעי ליה לאודועיה...'.
וכן פרשו הרא"ש ומהרש"ל.

'עשה עמו בבתולה ובקש לעשות עמו באלמנה, יכול לומר לו... עשה עמו בשניה... עשה עמו באחת...' — כתב ר"י בן מגאש (בשו"ת, לו):

טעם כל אלו, שיש שמחה יתרה בפומבי מבצנעה, וכן הדבר ידוע שנישואי בתולה שמחים מנישואי אלמנה, ולפיכך יכול לומר לו, איני עושה עמך אלא אם אשמח בשמחה גדולה כדרך שמחת עמי. והוא הדין בנשואי שניה, יש לו שמחה יתרה מנישואי הראשונה, כששתיהן בתולות, שבראשונה היה לבו טרוד (כדתנן בברכות שחתן פטור מק"ש), אבל בשניה אינו טרוד ושמחתו גדולה. וכן כשנישוא אחת יש שמחה יתרה מנישואי שתי נשים. אם מפני שיותר נדבקות נפשו באהבת אשתו אחת ממה שנדבקות בשתיים, אם משום שטרוד מכך שנעשות צרות זו לזו ואין שמחתו שלמה.

(פרש 'שתי נשים' — שנשוי בו זמנית לשתיים, דלא כפרוש שאר ראשונים.

והרש"ש כתב שה"ה בכל הני באופן ההפוך, והוכיח זאת מ'עשה עמו בשניה' — שהרי שמחתו פחותה. וזה דלא כהר"י בן מגאש. ואולם ברמב"ם ובטור מפורש שה"ה במקרים ההפוכים, כמו שציין הרש"ש).

'עתיר נכסין עתיר פומבי — זה הוא בעל הגדות. עתיר סלעים עתיר תקוע — זהו בעל פלפול. עתיר משה עתיר כמס — זהו בעל שמועות. הכל צריכין למרי חטיא — גמרא' — בעל פלפול דומה לעשיר שהוא תקוע וחזק באוצרות כסף שיש לו ואינם ידועים לכל [כבעל אגדה, שהוא בפומבי], וגם אינו חסר דבר, כיון שיש בידו מעות מרובות. כך הוא בעל הפלפול, יודע כל דבר לאמיתו. ובעל שמועות דומה לעשיר בשמן ואוצרות חטים ומיני מזונות — שכולם צריכים להם. וכך שלחו מתם על רבה ורב יוסף, סיני ועוקר הרים — סיני עדיף (תוס' הר"ד).

וזה לשון מהרי"ק (קסט ד"ה ואשר הרבית): 'ואשר הרבית להביא ראיות דפילפול הוא דבר חשוב — ודאי, פשיטא שכן הוא, אמנם הבקיות הוא דבר חשוב מאד, כדמוכח בסוף הוריות... גם ההיא דפרק מי שמת (קמה). יש יותר ראייה לומר דעיקר הרבנות תלוי בבקיות מלומר שהוא תלוי בפלפול, דקתני ברישא 'עתיר נכסין עתיר פומבי זה בעל אגדות', והדר קתני 'עתיר סלעים עתיר תקוע זה בעל פלפול' דעדיף מבעל אגדות, והדר 'עתיר משה עתיר כמוס זה בעל שמועות' משמע דבעל שמועות עדיף מבעל פלפול לפי הסדר שהתחיל. וכן מסיים שם 'הכל צריכין למרי חטיא' כדאומר בסוף הוריות. ומ"מ מן הברייתא אין להביא ראייה, דאיכא למימר דאתיא כמאן דאמר סיני עדיף, דפלוגתא דתנאי היא'.

והובא כל זאת לכאן, אגב 'פומבי' דלעיל (ריעב"ץ).

'אמר רבי זירא אמר רב: מאי דכתיב כל ימי עני רעים — זה בעל גמרא. וטוב לב משתה תמיד — זה בעל משנה. רבא אמר איפכא' — ... כי חמרא פקחין, שמעורר רוח חכמה באדם, וצריך למוזגו במימה של תורה, שיהיה החכמה ממוזגת על פי התורה, דלולא זה יוכל לבא לאפקורסות כידוע. ויין זה דמסכתי הוא היין המשומר בענביו, שהשותהו טוב לו, כמו שכתוב וטוב לב משתה תמיד. ואמרו בב"ב דזו משנה או תלמוד, ע"ש דנראה דתליא בפלוגתא דסיני ועוקר הרים הי עדיף (בסוף הוריות), דמתם שלחו סיני עדיף, שזהו דרך לימוד בני ארץ ישראל הנוחים זה לזה בהלכה, ור' זירא יתיב ק' תעניות דלישתכת מיניה תלמודא דבבלאה (כמו שאמרו בב"ב פה.), על כן הוא אמר העדיפות למשנה. משא"כ רבא דהוא היה מראשי המפלפלים מייסדי התלמוד בבלי, כמו שאמרו 'הוויות דאביי ורבא', על כן אמר איפכא.

ותרוייהו 'יין מסכתי' הרומז למסכתות המשנה ותלמוד. ושם גנוז גם כן כל סודות התורה בעולם, כידוע... (פוקד עקרים' לר"צ הכהן, עמ' 50).

'טוב לב משתה תמיד — זה בעל משנה' — בדרך מליצה: לפי שאמרו שאין פוסקין דין מתוך המשנה, הרי שלבעלי משנה מותר לשתות תמיד, שאינם מן המורים הוראות (מובא בספר עיני כל חי. וע"ע פירוש ע"ד צחות בנן יהודע).

'כל ימי עני רעים — זה איסטניס... זה רחמן... זה שדעתו קצרה' — מקביל למאמרם ז"ל (בפסחים ק"ג): 'שלשה חייהם אינם חיים, הרחתנין והרחמנין ואניני הדעת' (עפ"י מהרש"א). והרש"ש פרש 'דעתו קצרה' — ששכלו קצר ואינו מגיע רחוק, לראות את הנולד. (והרי למדנו באבות (ב, ט) שראיית הנולד היא דרך טובה שיבור לו האדם, ולהפך — 'דרך רעה', ע"ש. הרי שענין זה כללי ומהותי בחייו של האדם).